

*Хом'як Ольга Анатоліївна
к. пед. н., доцент кафедри
початкової та дошкільної освіти,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім.
акад. С. Дем'янчука»*

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

В контексті реалізації Концепції Нової української школи, важливості набуває перенесення акцентів зі знанієвої моделі (яка визначала основні результати навчання учнів) на компетентнісну (яка включає сучасні уміння, навички та цінності, які допоможуть дитині формувати ставлення у різних ситуаціях). Новітнє суспільство потребує компетентної особистості – здатної критично мислити, ухвалювати відповідальні рішення, здійснювати вибір, ефективно використовувати обмежені ресурси, застосовувати сучасні технології, працювати в команді, самореалізовуватися.

Компетентності – це динамічна комбінація знань, умінь, цінностей та ставлень на їхній основі, які визначають здатність особистості успішно розв'язувати життєві проблеми, провадити професійну і подальшу навчальну діяльність [3, с. 12].

Соціальна та громадянська компетентності належать до ключових компетентностей необхідних для формування особистості школяра в сучасних умовах. Під ними розуміють усі форми поведінки які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, у родині, на роботі: уміння працювати з іншими на результат, попереджати й розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини й підтримка соціокультурного різноманіття.

Зважаючи на структуру компетентності як інтегрованого утворення особистості, що ґрунтується на знаннях, уміннях, досвіді та цінностях, складові громадянської компетентності школярів, які треба формувати в учнів, мають включати:

- громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи життя та реалізацію потреб і інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави взагалі, та української зокрема;

- громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань;

- громадянські чесноти – норми, установки, цінності й якості, притаманні громадянщині демократичного суспільства [4].

Перелік компетентностей Нової української школи ґрунтується на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей ціложиттєвої освіти» (18.12.2006 р.), але не обмежується ними [5].

**Компетентності за Європейською довідковою системою та
вітчизняними
Державними освітніми стандартами**

Європейська довідкова система (European Reference Framework)	Український Державний стандарт початкової освіти
<p>Соціальні та громадянські навички (англ. <i>Social and civic competences</i>) містять уміння особистісного, міжособистісного й міжкультурного характеру та стосуються всіх форм поведінки, які люди використовують для ефективної й конструктивної участі у соціальному та трудовому житті, особливо у суспільстві, яке стає дедалі різноманітнішим, та у розв'язанні конфліктів (за потреби). Уміння громадянського характеру допомагають повною мірою брати участь у демократичному суспільному процесі.</p>	<p>Громадянська компетентність — здатність особистості активно, відповідально й ефективно реалізовувати права й обов'язки для розвитку демократичного суспільства.</p> <p>Соціальна компетентність — здатність дитини продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі й команді, виконувати різні ролі та функції у колективі.</p>

К. Дмитренко переконує, що сформовані соціальна та громадянська компетентності спонукатимуть учнів [3, с. 10-11]. :

Пізнавати	Отримувати користь із досвіду; розв'язувати проблеми; самостійно займатися своїм навчанням.
Шукати	Запитувати різні бази даних; опитувати оточення, здобувати інформацію, працювати з документами та класифікувати їх.
Мислити	Пов'язувати події минулого та сьогодення; критично ставитися до різних аспектів розвитку суспільства; протистояти непевності та складності; обирати певну позицію в дискусіях і мати власну думку; оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям і споживанням, а також із навколишнім середовищем.
Співпрацювати	Співпрацювати та працювати в групі; ухвалювати рішення, залагоджувати розбіжності й конфлікти; домовлятися з оточуючими; розробляти й виконувати правила.
Включитися в роботу	Відповідати за результат; входити до групи або колективу та робити свій внесок; залагоджено працювати в групі або колективі; організовувати власну роботу.
Адаптуватися	Використовувати нові технології інформації та комунікації; пристосовуватися до швидкоплинних змін; стійко долати труднощі; відшукувати нові, неординарні рішення.

Таке бачення змісту громадянської освіти дозволяє говорити про її інтегрований характер, а отже необхідність реалізації цього змісту засобами всіх навчальних дисциплін, що вивчаються в школі.

В Державному стандарті початкової освіти інтегрований підхід та власне інтегрована компетентність учня визначені як можливість і здатність застосовувати знання, вміння, навички та способи діяльності для вирішення найширшого кола проблем, що належать до певних галузей та окремих навчальних предметів. Виходячи з такого визначення, освітній процес у початкових класах розглядають крізь призму загальної картини, а не ділять на окремі дисципліни.

Виховати в учня громадянську компетентність означає сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. Це патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність трудитися для розвитку держави, захищати її, підносити міжнародний авторитет. Це повага до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї незалежності як його представника, спадкоємця й наступника. Це дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію. Ці та інші якості й риси формуються в процесі засвоєння учнями духовних надбань рідного народу, цілеспрямованого національного виховання як системи ідей, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної політики українського народу, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх в душі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації [4].

Ми переконані, що реалізувати вищесказане в сучасних умовах НУШ покликані інноваційні педагогічні технології навчання.

Інноваційне навчання – це зорієнтована на динамічні зміни в навколишньому світі навчальна та освітня діяльність, ґрунтована на розвитку різноманітних форм мислення, творчих здібностей, високих соціально-адаптаційних можливостей особистості [2]. Вважаємо, що для формування соціальної та громадянської компетентностей молодших школярів доцільно застосовувати такі, котрі здатні забезпечити умови розвитку особистості, здійснення її права на індивідуальний творчий внесок, на особистісну ініціативу, на свободу саморозвитку та досягнення власної і суспільної мети. До них відносимо:

– діалогові технології: сукупність форм і методів навчання, базованих на діалоговому мисленні у взаємодіючих дидактичних системах суб'єкт-суб'єктного рівня: (учень-учитель, учень-автор, учитель-автор тощо). До діалогових технологій відносять: проблемно-пошукові діалоги, семінари-дискусії, навчальні дискусії, евристичні бесіди, аналіз конкретних ситуацій, тощо. Застосовують такі методи: «Шкала думок», «Мозковий штурм», «Займи позицію», «Незакінчені речення», «Так і ні», «Коло ідей», «Чотири

кути», «Інтерактивна дискусія», «Ажурна пилка», «Прес», «Снігова куля» тощо. Діалог – це зіткнення різних точок зору. І завдання учителя – зуміти навчити без остраху, висловлювати власну думку, не ображаючи іншого.

– ігрові технології: дидактичні системи використання різноманітних ігор. Під час виконання таких ігор як «Відгадай, хто я?», «Мудрі сови», «Інфокарусель» та інші у молодших школярів формуються уміння виконувати завдання на основі компромісного вибору, що в свою чергу сприяє розвитку соціальної компетентності.

– структурно-логічні технології: поетапна організація системи навчання, що забезпечує логічну послідовність формування та розв'язання дидактичних задач на основі відбору їх змісту, форм, методів і засобів навчання на кожному етапі з урахуванням поетапної діагностики результатів. Загальновідомо, що завдяки візуальній підтримці, нова інформація засвоюється та запам'ятовується краще. Презентація навчального матеріалу у структурованому вигляді дозволяє швидше та якісніше засвоювати нові системи понять, способи дій. Сьогодні, з метою візуалізації навчального матеріалу в НУШ, використовуються такі форми та методи:

➤ традиційні діаграми і структурно-логічні схеми: діаграма Венна, ієрархічна структура («Дерево»), фішбоун (причинно-наслідкова діаграма Ісікави);

➤ таблиці: «Об'єкт – властивості» (описова таблиця), «Об'єкт – об'єкт», «Об'єкт – об'єкт – кілька», «Об'єкти – властивості – об'єкти, «Т-схема»;

➤ інтелект-карти (mind map), стратегічні карти (roadmaps), казуальні ланцюги (causal chains), інфографіка, навчальні презентації та ін.

– інформаційно-комп'ютерні технології: це технології, що реалізують у дидактичних системах комп'ютерного навчання на основі діалогу «людина-машина» за допомогою різноманітних навчальних програм (тренінгових, контролюючих, інформаційних тощо).

– тренінгові технології: система діяльності для відпрацювання певних алгоритмів виконання типових практичних завдань. Для формування соціальної та громадянської компетентностей доцільно використати такі методи означеної технології: метод проєктів, рольова гра (Моделювання), «Мозаїка», «Втрачена інформація», «Броунівський рух» тощо.

– інтеграційні технології: дидактичні системи, що забезпечують інтеграцію міжпредметних знань і вмінь, різноманітних видів діяльності на рівні інтегрованих курсів, навчальних тем, уроків, навчальних днів.

Вважаємо, що найбільш продуктивною технологією, за допомогою якої можна сформулювати нову інноваційну особистість, є технологія розвитку критичного мислення.

Критичне мислення – це складний процес, що починається із залучення інформації, її критичного осмислення та завершується прийняттям рішення. Тому структура уроків з використанням даної технології має свої особливості. Можна виділити три основні етапи, кожен з яких має свої завдання.

Актуалізація пізнавальних процесів учнів. На цьому етапі визначається мета вивчення матеріалу, з'ясовується, що учням відомо з цієї теми. Доцільно використати такі прийоми, як моделювання конкретних ситуацій, обговорення проблеми, дискусія «Мозковий штурм», «Коло ідей», «Обери позицію» тощо. Так, під час вивчення теми «Мої друзі» можна запропонувати учням розібрати проблемну ситуацію: «Христинка і Маринка – сусідки. Вони живуть в одному будинку, в одному під'їзді й обидві на третьому поверсі. Завжди разом ідуть до школи, де навчаються в одному класі, і також разом повертаються додому». Проблемне питання: «Христинка і Маринка – справжні друзі?». На протилежних стінах класу розміщено 3 написи: «За», «Проти», «Не знаю». Діти, займаючи певну позицію, утворюють групи, упродовж трьох хвилин обговорюють свій вибір у групах. Далі 2-4 учні від кожної групи обґрунтовують свою думку. Після викладу різних точок зору вчитель запитує, чи не змінив хто-небудь з дітей своєї думки і чи не хоче перейти до іншої групи? Діти, котрі перейдуть повинні обґрунтувати причини свого переходу.

Осмилення нового матеріалу. На цьому етапі відбувається безпосереднє ознайомлення учнів з новою інформацією. Методика критичного мислення передбачає, що на цьому етапі вчитель має найменший вплив на учня. Учні ознайомлюються з новою інформацією під час читання тексту, перегляду фрагменту мультфільму, прослуховування оповідання, вірша тощо. Опрацьовуючи нову інформацію, доцільно використати такі методи, як аналіз, синтез, порівняння. Наприклад застосування вправи «Два-чотири-усі разом» спонукатиме дітей міркувати про те, хто такий друг? На основі висловлених думок вони можуть скласти схему: «Ми вважаємо, що друг – це той, хто..., тому що...». Далі діти обговорюють завдання у парах, потім у четвінках доповнюють речення і добирають приклади з життя на підтвердження думки, яку вони сформулювали. Після цього – обговорюють питання усім класом, узгоджують позиції та виробляють спільне рішення.

Головне завдання цього етапу уроку — підтримати й стимулювати інтерес учнів шляхом постановки ними запитань, занотовування примітки в тексті у разі сумніву або незрозуміння, складання таблиці тощо.

Осмилення (рефлексія). На цьому етапі відбувається осмилення учнями нового матеріалу; адаптація нових понять в особистій системі знань учня, тобто заміна вже наявного уявлення новим, засвоєння і закріплення знань. З метою осмилення нового матеріалу (рефлексії), учитель може запропонувати дітям виконати вправу «Крісло автора»: молодші школярі розповідають, чи є у них друзі, як їх звати, чому діти вважають їх друзями? Та гру «Казковий друг»: учні пригадують свої улюблені мультфільми та казки, розмірковують, кого з героїв могли б назвати справжніми друзями? Чому? Чи може казковий герой бути другом? Потім малюють героя казки чи мультфільму, якого б хотіли бачити своїм другом, на звороті пишуть, за які риси характеру обрали саме його. Після малювання діти створюють виставку

робіт «Мій казковий друг». Для підведення підсумку можна використати вправу «Мікрофон».

Усі запропоновані педагогічні технології, при оптимальному застосуванні та поєднанні, здатні значно підсилити ефективність освітнього процесу в початковій ланці й отримати гідний результат у вигляді комплексу не знань, вмінь та навичок, а компетентностей, необхідних для життя та подальшого навчання молодших школярів.

Різноманітність та велика кількість сучасних інноваційних педагогічних технологій вимагає від учителів пильної уваги та відповідної підготовки до їх вибору та впровадження в освітній процес початкової школи. Інноваційна діяльність передбачає сформованість у вчителя найвищого ступеня педагогічної творчості, оскільки суть такої діяльності передбачає оновлення педагогічного процесу, внесення прогресивного у традиційну систему навчання й виховання.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання, виправлене («Академвидав»). – К., 2015. – 304 с.
3. Дмитренко К. А. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: метод. посіб. / К. А. Дмитренко, М. В. Коновалова, О. П. Семиволос, С. В. Бекетова. – Х.: ВГ «Основа», 2018. – 119 [1] с.: табл., схеми, рис. – (Серія «Нові формати освіти»).
4. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. // Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 18.
5. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_975.